

BAUDŽIAMOJO PROCESO PASKIRTIES INTERPRETAVIMO KAITA LIETUVAI ATGAVUS NEPRIKLAUSOMYBĘ

Rima Ažubalytė

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, vienas iš iššūkių jaunai valstybei buvo teisinės sistemos reforma. Natūralu, kad Baudžiamojo proceso kodeksas, kaip ir kiti kodeksai, priimti XX a. viduryje, liko galioti, nuolat pildant ir keičiant⁴³⁰. Vis dėlto daugelis baudžiamojo proceso specialistų suvokė, kad pasikeitus socialinei tikrovei, keisis ir požiūris į nusikalstamas veikas bei jų tyrimo ir nagrinėjimo procesą, kuriam reguliuoti būtini nauji baudžiamieji ir baudžiamojo proceso įstatymai⁴³¹. Nepaisant to, kad dar galiojant senajam Baudžiamojo proceso kodeksui, daugelis baudžiamojo proceso institutų jau buvo reformuoti (pvz., procesinių prievartos priemonių, ypač suėmimo skyrimo, procedūros, įtariamojo teisinės padėties reglamentavimas buvo derintas su

⁴³⁰ Apie pokyčius reglamentuojant ikiteisminį tyrimą senajame Baudžiamojo proceso kodekse žr. Ancelis, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Vilnius: Saulelė, 2007, p. 48–64; Ancelis, P., Grigolovičienė, D., Baudžiamojo persekiojimo raida atkūrus Lietuvos nepriklausomybę iki teisinės sistemos reformos metmenų (naujos redakcijos) patvirtinimo. *Jurisprudencija*. 2004, 61(53):95–109; Ancelis, P., Grigolovičienė, D. Ikiteisminis tyrimas po naujos redakcijos teisinės reformos metmenų patvirtinimo. *Jurisprudencija*. 2004, 70(62):89–99.

⁴³¹ Jovaišas, K. Baudžiamojo proceso kodeksas: problemos ir sprendimai (1). *Teisės apžvalga*. 1990, 4:3–7; Jovaišas, K. Baudžiamojo proceso kodeksas: problemos ir sprendimai (2). *Teisės apžvalga*. 1991, 1:9–11; Jovaišas, K. Baudžiamojo proceso kodeksas: problemos ir sprendimai (3). *Teisės apžvalga*. 1991, 2:8–12; Žukas, L. Baudžiamojo proceso įstatymų tobulinimo tendencijos. *Teisės apžvalga*. 1991, 2:13–15; Kazlauskas, M., Goda, G. Naujo baudžiamojo proceso kodekso projektas: kūrimo prielaidos, struktūra, naujovės. *Teisės problemos*. 1999, 3:5–18.

tarptautinėmis sutartimis), taip pat buvo sukurti nauji institutai (pvz., apeliacinės ir kasacinės instancijų sistema, teisminės ikiteisminio tyrimo kontrolės institutas), naujo Baudžiamojo proceso kodekso priėmimą ir įsigaliojimą vis dėlto galima laikyti tam tikro nepriklausomos Lietuvos valstybės baudžiamojo proceso teisės bei doktrinos vystymosi etapo pabaiga ir kito etapo pradžia⁴³². Nauju Baudžiamojo proceso kodekso priėmimu (toliau – ir BPK)⁴³³ baudžiamojo proceso teisės kūrimas ne tik kad nesibaigė, bet iš tikrųjų prasidėjo, nes tik individualaus pobūdžio sprendimai (tarp jų ir priimami vykdamas baudžiamąjį procesą) aktyvuoja pirminių teisės šaltinių nuostatas: iki tol atitinkamos teisės normos ar principai formaliai galiojo, dabar – ir veikia, t. y. turi potencijos būti įgyvendinti⁴³⁴. Keičiantis tradicinių baudžiamojo proceso institutų teisiniam reguliavimui, taip pat atsirandant naujiems baudžiamojo proceso institutams ar normoms, paprastai preziumuojama, kad jie subordinuojami pagal baudžiamojo proceso principus, o šie savo ruožtu turi būti aiškinami taip, kad padėtų kryptingai siekti baudžiamojo proceso paskirties. Nepriklausomos Lietuvos baudžiamojo proceso mokslas vystosi labai sparčiai, tačiau konkrečiai baudžiamojo proceso paskirties suvokimo kaita nebuvo nagrinėta, nors tirdami atskirus klausimus daugelis autorių vienu ar kitu atžvilgiu nagrinėjo jos elementus.⁴³⁵

⁴³² Per Nepriklausomos valstybės gyvavimo dešimtmetį susiformavo visos prielaidos naujus kodeksus sukurti ir priimti. Plačiau apie kodifikavimo priežastis žr. Beinoravičius, D. Įstatymų sisteminimas – įstatymų leidybos kokybės tendencija. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga. Liber Amicorum Česlovui Juršėnui*. Monografija. Atsakingasis redaktorius Mesonis, G. Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 163–166.

⁴³³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

⁴³⁴ Kūris, E. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas. *Jurisprudencija*. 2002, 23(15):48. Formuojasi ne tik BPK taikymo praktika, keičiamas, pildomas ir tobulinamas pats įstatymas. Žr. Ancelis, P. Baudžiamojo proceso vystymosi tendencijos po 2003 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo. *Jurisprudencija*. 2008, 6(108): 32–40.

⁴³⁵ Merkevičius, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: VĮ registru centro Teisinės informacijos departamentas, 2008; Jurka, R. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Monografija. Vilnius: VĮ Registru centras, 2009; Randakevičienė, I. *Baudžiamosios bylos atnaujinimas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai. Teisė (01 S). Vilnius, 2008; Gušauskienė, M. *Teisė gynybą atskleidžiant ir tiriant nusiikalstamas veikas: teorinės teisinės prielaidos ir praktinio taikymo problemos*. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2007; Ancelis, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Vilnius: Saulelė, 2007; Rimšelis, E. *Esminiai baudžiamojo proceso teisės pažeidimai: samprata, vertinimas ir procesiniai padariniai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai. Teisė

Šiame straipsnyje bus panagrinėtas vienas baudžiamojo proceso teisės aspektas – baudžiamojo proceso paskirtis. Tiksliau, straipsnio objektas – ne pati baudžiamojo proceso paskirtis ar jos turinys, o kriterijai, kuriais remdamiesi baudžiamojo proceso specialistai interpretuoja ją. Straipsnyje, naudojantis sisteminės analizės, istoriniu, lyginamuoju, jurisprudencijos analizės metodais, aptariamos kai kurios baudžiamojo proceso paskirties interpretavimo kaitos priežastys.

Baudžiamojo proceso paskirties ir baudžiamojo proceso teorinio modelio santykis

Tam tikro laikotarpio konkrečios valstybės pozityvaus baudžiamojo proceso vystymosi, taip pat jo nuostatų interpretavimo pagrindas ilgą laiką buvo baudžiamojo proceso doktrinoje nagrinėjami teoriniai baudžiamojo proceso modeliai. Praktiškai visi proceso specialistai pripažįsta, kad esama kelių baudžiamojo proceso tipų (modelių), turinčių savo principus ir jų nulemtas procesines formas. Daugelio tyrinėtojų manymu, baudžiamojo proceso srityje *common law* pasirinko rungtyniavimo sistemą, tuo tarpu romanų–germanų teisė pirmenybę atidavė tardymo sistemai.⁴³⁶

Kitas kriterijus nurodant baudžiamojo proceso tipus gali būti susijęs su baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso tikslais. Dar 1968 m. buvo pasiūlyti tokie teoriniai baudžiamojo proceso modeliai, atsižvelgiant į proceso prioritetą: *crime control proces* (nusikalstamumo kontrolės procesas) ir *due proces* (tinkamas, sąžiningas procesas). Nusikalstamumo kontrolės proceso modelio pagrindas – tai idėja, kad nusikaltimų nuslopinimas yra pagrindinis baudžiamojo proceso tikslas. Jį taip pat apibūdintų efektyvumas, greitis, policijos galių stiprumas, neformalios procedūros, ikiteisminio tyrimo prioritetas prieš teismą.⁴³⁷ Tinkamo (teisingo, sąžiningo) proceso modelis (*Due process*)

(01 S). Vilnius, 2006; Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, ir kt.

⁴³⁶ Pradel, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 117; Викторский, С. И. *Русский уголовный процесс*. Москва, 1997, с. 14–15; Фойницкий, И. Я. *Курс уголовного судопроизводства*. С.-Птб., т. 1, 1996, с. 60–66.

⁴³⁷ Packer, H. *The Limits of the Criminal sanction*. California: Stanford, 1968, p. 158. Tokio tipo procesas dar vadinamas „sulaikymo modeliu“ besiremiančiu procesu. Plačiau žr. Justickis, V. *Kriminologija*. Vilnius, 2001, p. 224–243.

paremtas individualių laisvių ir teisių apsauga, nes jame žinoma ir priimama stigmatos teorija, taip pat įvertinama laisvių praradimo grėsmė (kaip proceso rezultatas). Todėl jame nustatyti tam tikri sąžiningi kriterijai, turintys apsaugoti kaltinamojo ir įtariamojo teises.⁴³⁸ Jam būdingas ne tiek efektyvumas, kiek patikimumas (įrodymų, procedūrų), rungimasis, teismas kaip prioritėtinė sprendimų priėmimo vieta, formalios procedūros.⁴³⁹ Nors šie modeliai buvo kritikuoti dėl jų neaiškaus tarpusavio santykio, nukentėjusiojo pozicijos baudžiamajame procese ignoravimo, dėl kategoriško kai kurių bruožų priskyrimo vienam ar kitam modeliui, nors taip nėra: pvz., proceso spartumas arba proceso nevilkinimas yra būdingas ne tik nusikalstamumo kontrolės modeliui (*Crime control model*), tačiau ir tinkamo proceso modeliui (*Due process*), nes tai tiesiogiai susiję su įtariamojo teisėmis⁴⁴⁰, šiais teoriniais modeliais, nagrinėjant baudžiamojo proceso teisės problemas gana plačiai naudojamos ir dabar.⁴⁴¹

Kai kurie lyginamosios teisės specialistai skiria du baudžiamosios teisės ir proceso modelius, remdamiesi represijos „intensyvumu“ reglamentuojant veikų kriminalizavimą bei jų tyrimo ir nagrinėjimo procesą: vieną, kuris pasikliauja represija, ir kitą, kuris ja nepasitiki ir dėl to linkęs menkinti jos reikšmę. Toks atskyrimas taip pat nėra labai tikslus, tačiau tikra yra tai, kad valdžia kiekvienai baudžiamosios justicijos teisės šakai parenka arba pasitikėjimo represija politiką (*autoritarinis modelis*), arba sąlygiškai didesnę nepasitikėjimą ja (*liberalusis modelis*), kaip teisėkūros pagrindą.⁴⁴² Autoritarinį proceso tipą, be kitų veiksnių, apibūdina kaip tik inkviziciniam procesui būdingi pradai, o liberalųjį – akuzatorinio (kaltinimo) proceso pradai.

Apžvelgę įvairių autorių siūlytus teorinius proceso modelius, darytume išvadą, kad jų atskyrimo pagrindas ir pagrindiniai bruožai nusakomi labai panašiai, skiriasi tik akcentai, kuriuos pasirenka autoriai ir proceso tipų pavadinimai.

⁴³⁸ Apie 1960-uosius nukentėjusiojo teisės nebuvo plačiai diskutuojamos.

⁴³⁹ Packer, H. *The Limits of the Criminal sanction*. California; Stanford, 1968, p.154.

⁴⁴⁰ Žr. Ashworth, A. *The Criminal Process*. Oxford, 1994, p. 27–29.

⁴⁴¹ Cole, G. F., Smith, Ch. E. *The American system of criminal Justice*. West / Wadsworth, 1998, p. 8–10; Sanders, A. From Suspect to Trial. *The Oxford Handbook of Criminology*. Edited by Morgan, M. M., Reiner, R. Oxford, 1997, p. 1051–1054.

⁴⁴² Pradel, J., p. 118; Смирнов, А. В. *Модели уголовного процесса*. Санкт-Петербург, 2000, с. 130.

Pripažinus, kad yra keli proceso tipai, galima daryti kelias prielaidas: skirtingo tipo baudžiamųjų procesų paskirtis taip pat gali būti skirtinga, arba tikėti, kad baudžiamojo proceso paskirtis išlieka ta pati, tačiau jos siekimo metodai yra skirtingi. Autoriai, siejantys baudžiamojo proceso teorinį modelį su jo siekais, rungimosi procesą aiškina kaip procesą, kurio principai apibūdina pilietinės visuomenės esmę, tiriamojo (tardymo) proceso esmę supranta kaip autoritarinio pobūdžio valstybės, o ne pilietinės visuomenės vertybių atspindį.⁴⁴³ Skirtinga baudžiamojo proceso paskirtis savo ruožtu numato skirtingas baudžiamojo proceso principų sistemas, taip pat skirtingą baudžiamojo proceso struktūrą. Tačiau kalbant apie galimą skirtingą pozityvių baudžiamųjų procesų paskirtį, dar kartą būtina priminti idealaus, tik teoriškai egzistuojančio, baudžiamojo proceso modelio ir pozityvaus baudžiamojo proceso skirtumą⁴⁴⁴. Apie grynai rungimosi arba grynai tiriamąjį procesą galima kalbėti tik kaip apie abstrakčias teorines idėjas, nes pozityvūs procesai turi elementų, priskiriamų ir rungimosi, ir tiriamajam (tardymo) modeliams. Reikėtų pritariti autoriams, teigiantiems, kad pozityvus procesas yra tarp *due process ir crime control process*⁴⁴⁵.

Paprastai pripažįstama, kad tiriamojo baudžiamojo proceso paskirtis yra tiesos paieška, o rungimosi modeliu grįstas baudžiamasis procesas skirtas šalių ginčui spręsti. Remiantis teorine modelių klasifikacija ir pripažįstant, kad Lietuvos baudžiamajame procese vyrauja tiriamojo (arba mišriojo modelio) teo-

⁴⁴³ Смирнов, А. В., с. 130.

⁴⁴⁴ Proceso tipai ar formos gali tarnauti tik kaip teoriniai modeliai, siekiant išryškinti tam tikrus vienam ar kitam proceso tipui ar istorinei jo formai būdingus bruožus. Pritartume J. Pradel, teigiančiam, kad, pirma, tiek liberalioji, tiek autoritarinė politika yra ne vien valdančiųjų (ir juos palaikančiųjų) filosofinės ideologijos vaisius, bet padarinyš tokių aplinkybių, kaip netikėtai iškilusi byla ar ekonominiai sumetimai, ypač susiję su procesu ir bausme. Antra, labai dažnai abu modeliai bent iš dalies „sugyvena“ vienoje teisės sistemoje, išskyrus atvirai autoritarinio politinio režimo atvejį. Vienos šalies teisė tam tikru laikotarpiu vienu požiūriu gali būti liberali, kitu – autoritarinė. Kriminalinė politika yra reliatyvi ir negali apibrėpti visų socialinių reakcijų į nusikalstamumą. Trečia, abiejų modelių kontrastas dažnai tėra sąlygiškas, nes tam tikras institutas gali būti vertinamas ne kaip grynai autoritarinis, bet pagal vyraujančius aspektus gana autoritarinis (žr. Pradel, J., p. 118). Visos šios pastabos vienaip ar kitaip pripažįstamos autorių, nagrinėjančių *due process ir crime control process*. H. Packer pripažįsta, kad jo pasiūlyti modeliai negali būti vertinami kaip du absoliučiai priešingi poliai (žr. Packer, H., p. 154).

⁴⁴⁵ Sanders, A., p. 1051–1054.

rinio modelio pagrindai⁴⁴⁶, baudžiamojo proceso uždaviniai buvo siejami su nusikalstamų veikų išaiškinimu (senojo BPK 2 str.⁴⁴⁷). Įstatymų leidėjas, nenurodydamas baudžiamojo proceso paskirties (ar tikslo), kuri turėtų modeliuoti bendrą baudžiamojo proceso veikimo kryptį, suteikė erdvės reikšti skirtingas pozicijas dėl to, kuris iš išvardytų įstatyme uždavinių yra pagrindinis, o kurie yra tik priemonės „pagrindiniam“ uždaviniui pasiekti. Nagrinėdami baudžiamojo proceso kodeksuose išvardytus uždavinius, autoriai įrodinėjo, kad baudžiamojo proceso tikslas yra tiesos nustatymas; kaltojo nubaudimas; teisingas baudžiamojo įstatymo pritaikymas, t. y. materialinės teisės įgyvendinimas; užtikrinimas, kad nebus nubaustas nekaltas asmuo; valstybės teisės bausti asmenį, įvykdžiusį nusikaltimą, nustatymas⁴⁴⁸. Vadovėliuose ir kodekso komentaruose, iš esmės nesigilinant į baudžiamojo proceso paskirties (tiksl) galimą turinį, buvo tiesiog komentuojami įstatyme išvardyti uždaviniai. Taip pat buvo nusistovėjęs baudžiamojo proceso uždavinių skirstymas į tiesioginius: greitai ir pilnutinai (vėliau – „išsamiai“) išaiškinti nusikaltimus, įkaltinti kaltininkus (vėliau šis uždavinys buvo išbrauktas) ir tinkamai pritaikyti įstatymą, ir netiesioginius: padėti stiprinti teisėtumą ir teisėtvarką, užkirsti kelią nusikaltimams, saugoti piliečių laisves ir teises, visuomenės ir valstybės interesus, auklėti piliečius, kad jie nenukrypstamai laikytųsi Konstitucijos ir įstatymų⁴⁴⁹.

Tačiau atkūrus Lietuvos nepriklausomybę baudžiamojo proceso teisės raidą ėmė veikti tos pačios tendencijos, kurios formavosi ir buvo pastebėtos demokratinėse valstybėse XX a. viduryje: tai ordinarinės teisės konstitucionalizacija, internacionalizacija – europeizacija, proceso formų diversifikacija⁴⁵⁰.

⁴⁴⁶ Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P., p. 14.

⁴⁴⁷ Kalbama apie 1961 metų BPK su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.

⁴⁴⁸ Мизулина, Е. Б. О модели уголовного процесса. *Правоведение*, 1989, 5:48–51.

⁴⁴⁹ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras*. Pirmas leidimas. Sudarytojas G. Goda. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001, p. 6–7.

⁴⁵⁰ Kur kas plačiau, bent Lietuvoje, diskutuojama apie analogiškas privatinės teisės ir civilinio proceso tendencijas: žr. Storme, M. Tomorrow's Civil Trial. *The recent Tendencies of Development in Civil Procedure Law – between East and West*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 14–25; Storme, M. La Procédure Civile: Pour Quoi Faire? *Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos „Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis“, skirtos profesoriaus dr. Stasio Vėlyvio 70 metų jubiliejui paminėti, vykusios 2008 06 05–06 Vilniuje, mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008, p. 285–307.; Nekrošius, V. Europos Sąjungos sumariniai procesai – ar esame kelyje į bendrą Europos Sąjungos civilinį procesą. *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris*. Atsakin-

Šios tendencijos neišvengiamai darė ir daro įtaką interpretuojant baudžiamojo proceso paskirtį, kuriant ir taikant atitinkamus mechanizmus, padedančius jos siekti. Taigi darytina išvada, kad nepriklausomai nuo istoriškai susiklosčiusio tiriamojo ar rungimosi modelio pasirinkimo, dedant nacionalinės baudžiamojo proceso teisės pagrindus, šiuolaikinės teisinės valstybės baudžiamojo proceso⁴⁵¹ paskirtis turi būti suvokiama ir aiškinama pasirinkus tokius vertinimo matavimus kaip Konstitucija bei tarptautinių (taip pat ir Europos Sąjungos) žmogaus teisių apsaugos ir gynybos standartai.

Konstitucija kaip baudžiamojo proceso teisės paskirtį determinuojantis pradai

Kaip jau minėta, Lietuvos, kaip ir kitų kontinentinės teisės tradicijos šalių, baudžiamasis procesas paprastai priskiriamas prie istoriškai susiklosčiusio tiriamojo proceso teorinio modelio. Tačiau pastaraisiais šimtmečiais demokratinėse teisinėse valstybėse formuojasi jau beveik neginčijama pozicija, kad teisinės sistemos, taip pat ir baudžiamojo proceso teisės pagrindas, yra Konstitucija. Konstitucijoje ir tarptautinėse sutartyse, taip pat Europos Sąjungos pirminėje ir antrinėje teisėje, įtvirtinančiose žmogaus teises bei jų gynybos

---

gasis redaktorius S. Katuoka Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 787–788; Stripeikienė, J. Europeizuotos ir internacionalizuotos privatinės teisės aiškinimas ir taikymas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų praktikoje: lyginamojo metodo vaidmuo. *Teismų praktika*. 2008, 29:630–641; Mikelėnas, V. Europos ir tarptautinių teisės normų ir standartų vaidmuo kuriant naują Lietuvos Respublikos kodeksą ir aiškinant jo normas: kodekso rengimo grupės vizija. *Teismų praktika*. 2008, 29:664–674. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje taip pat diskutuojama apie ES teisės įtaką Lietuvos baudžiamajai teisei: žr. Abramavičius, A., Jarašiūnas, E. Konstitucinė dimensija baudžiamajame teiseje. *Teisė*. 2004, 53:7–26.; Abramavičius, A. Europos Sąjungos standartai Lietuvos baudžiamajame teiseje. *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris*. Atsakingasis redaktorius S. Katuoka, Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 536–537; Abramavičius, A., Mickevičius, D., Švedas, G. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamajame teiseje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 30–34. Apie bendras ordinarinių teisės šakų vystymosi tendencijas: Jarašiūnas E. Kelios mintys apie Lietuvos dalyvavimo tarptautiniuose santykiuose konstitucinius pagrindus. *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris*. Atsakingasis redaktorius S. Katuoka, Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 613–614.

⁴⁵¹ Pl. apie sąvoką „teisinės valstybės baudžiamasis procesas“ žr. Merkevičius, R., p. 30–40.

mechanizmus, formuojami pagrindai, kuriais remdamasis įstatymų leidėjas modeliuoja konkrečias baudžiamojo proceso taisykles. Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis numato tai, jog privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių⁴⁵². Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą, taip pat ir nuo nusikalstamų kėsinių⁴⁵³. Taigi iš Konstitucijos kylanti valstybės priedermė užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių numato ne tik įstatymų leidėjo teisę ir pareigą įstatymais apibrėžti nusikalstamas veikas ir nustatyti baudžiamąją atsakomybę už jas, bet ir jo teisę bei pareigą reglamentuoti su nusikalstamų veikų atskleidimu bei tyrimu ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimu susijusius santykius – baudžiamojo proceso santykius⁴⁵⁴.

---

⁴⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198–1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 39-1105.

⁴⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.

⁴⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso

Tačiau iki naujo kodekso parengimo ir priėmimo baudžiamojo proceso doktrinoje, taip pat teismų praktikoje, baudžiamojo proceso bei jo atskirų institutų paskirtis, tikslai ir įgyvendinimo mechanizmai iš esmės buvo nagrinėjami apeinant Konstitucijos kaip vientiso akto nuostatų analizę, tuo tarsi pritariant nuomonei, kad didžioji dalis baudžiamojo proceso klausimų dažnai yra nekonstitucinės prigimties.⁴⁵⁵ Teisinėje literatūroje neginčijama nuostata, kad Konstitucija yra teisinės sistemos pagrindas, todėl kitas teisės šakas ir kitus teisės institutus reikėtų nagrinėti kaip Konstitucijoje įtvirtintų principų ir idėjų plėtotę⁴⁵⁶, Konstitucija negali būti aiškinama remiantis ordinarine teise⁴⁵⁷, o tai savo ruožtu reiškia, kad būtent ordinarinės teisės aiškinimas turi būti pagrįstas Konstitucija. Tačiau dar prieš keletą metų buvo galima visiškai sutikti su nuomone, kad atskiros teisės šakos problemos iš tikrųjų dažniausiai nagrinėjamos izoliuotai nuo konstitucinio konteksto⁴⁵⁸. Pastarųjų metų gausi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir Konstitucinis Teismas) jurisprudencija, kurioje nemažai dėmesio buvo skirta bendro konstitucinio baudžiamojo proceso modelio, baudžiamojo proceso principų sistemai, atskirų baudžiamojo proceso teisenų ir atskirų baudžiamojo proceso institutų konstitucingumo klausimams, taip pat naujaisi moksliniai tyrinėjimai⁴⁵⁹ leidžia teigti, kad bent jau doktrininio lygiu baudžiamojo proceso klausimų analizė nebegalima be Konstitucijos konteksto analizės.

---

410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

⁴⁵⁵ Dorsen, N., Rosenfeld, M., Sajo, A., Baer, S. *Comparative Constitutionalism: cases and materials*. St. Paul, MN: Thomson, 2003, p. 1043.

⁴⁵⁶ Mikelėnas, V. Lietuvos Respublikos Konstitucija Lietuvos bendrosios kompetencijos teismų praktikoje. Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. *Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. 2002 m. kovo 15–16 d.* Vilnius, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, Europos Taryba ir Europos Komisija „Demokratija per teisę“, 2002, p. 133.

⁴⁵⁷ Kūris, E. Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos. *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris*. Atsakingasis redaktorius S. Katuoka, Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 677–678.

⁴⁵⁸ Abramavičius A., Jarašiūnas E., p. 9.

⁴⁵⁹ Merkevičius, R., p. 29–119; Rimšelis, E., p. 165–169; Ažubalytė, R. Alternatyvūs baudžiamojo konflikto sprendimo būdai nagrinėjant bylą teisme. *Jurisprudencija*. 2008, 6(108):42–43; Goda, G. Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos. *Teisė*. 2007, 65:54–58.

Ryškesnė baudžiamojo proceso internacionalizacija sietina ne tiek su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos ratifikavimu⁴⁶⁰, kiek su Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau ir EŽTT) jurisprudencijos įtaka, kuri kito nuo skeptiško požiūrio į Konvencijos tiesioginio taikymo galimybę baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės srityse⁴⁶¹ iki apčiuopiamo poveikio teisėkūrai baudžiamojo proceso srityje (pvz., suėmimo procedūrų pakeitimas po Lietuvos pralaimėtų bylų⁴⁶²) ir BPK taikymo praktikos pokyčių. Konstitucinio Teismo pripažinimas, kad EŽTT jurisprudencija yra Lietuvos teisės aiškinimo šaltinis⁴⁶³, pradėtas teismo precedento Lietuvoje įtvirtinimo procesas⁴⁶⁴, pagaliau besiformuojanti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika remtis EŽTT jurisprudencija ir motyvuojant sprendimus bylose⁴⁶⁵, ir atliekant

⁴⁶⁰ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 37-913.

⁴⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199.

⁴⁶² Pl. Jočienė, D. *Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas užsienio valstybių ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Monografija. Antras pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 170–172, 232.; Jočienė, D. *Europos žmogaus teisių konvencijos 6 str. taikymas ir aiškinimas Lietuvos Respublikos pralaimėtose bylose* [interaktyvus]. [žiūrėta 2005–05-10]. <http://www.tm.lt/?item=stras_publ>.

⁴⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas.

⁴⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 36-1292; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 111-4549.

⁴⁶⁵ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis (bylos Nr. 2K-7-645/2005); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 28 d. nutartis (bylos Nr. 2K-295/2005); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 4 d. nutartis (bylos Nr. 2K-402/2005); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis (bylos Nr. 2K-332/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 6 d. nutartis (bylos Nr. 2K-15/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis *A. J., A. B., M. L.* pagal BK 213 str. 1 d. (bylos Nr. 2K-144/2007);

tam tikrų bylų apžvalgas⁴⁶⁶, leidžia teigti, kad ši tendencija stiprėja ir lemia atskirų baudžiamojo proceso institutų aiškinimą, o per juos ir platesnę baudžiamojo proceso paskirties turinio interpretaciją.

Europeizacijos tendencija kol kas pastebima tik keliose srityse⁴⁶⁷: užtikrinant bendradarbiavimą baudžiamosiose bylose, įskaitant ir minimalius standartus, leisiančius pripažinti įrodymus, be to, pripažinti ir vykdyti sprendimus baudžiamosiose bylose, taip pat unifikuojant minimalias asmenų, dalyvaujančių baudžiamajame procese, teises.⁴⁶⁸ Nors baudžiamojo proceso teisės

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis (bylos Nr. 2K-7-141/2008).

⁴⁶⁶ Pvz., Teisiamajame posėdyje neapklautų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti (II). *Teismų praktika*. 2007, 26:355–376; Teisiamajame posėdyje neapklautų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti (III); *Teismų praktika*. 2007, 26:376–392; Liudytojų (nukentėjusiųjų), kuriems taikomas anonimiškumas, įslaptinimo pagrįstumas ir jų duotų parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti. *Teismų praktika*. 2007, 27:401–427. Teisiamajame posėdyje neapklautų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti (IV). *Teismų praktika*. 2007, 27:389–401.

⁴⁶⁷ Kokott, J. European Criminal Law before and after the Treaty of Lisbon. *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris*. Atsakingasis redaktorius S. Katuoka, Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 655. Šios sritys buvo išskirtos ir Sutartyje dėl Konstitucijos Europai III-270 straipsnyje. *Sutartis dėl Konstitucijos Europai (Europos Sąjungos Konstitucija ir priedai)*. Vilnius: Mūsų Saulužė, 2004, p. 108.

⁴⁶⁸ Kai kurie baudžiamojo proceso klausimai jau pradėti reguliuoti ES Tarybos pagrindų sprendimais, kurie yra LR BPK priedas: 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 4 tomas, p. 72). *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2494. 2002 m. birželio 13 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio perdavimo tarp valstybių narių tvarkos (OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 34). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 72-2493; 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/577/TVR dėl turto arba įrodymų arešto aktų vykdymo Europos Sąjungoje (OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 185). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 81-3312; 2005 m. vasario 24 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2005/214/TVR dėl abipusio pripažinimo principo taikymo finansinėms baudoms (OL 2005 L 76, p. 16). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 140-5748. Kitos sritys dar diskutuojamos, pvz., Komisijos pasiūlymas dėl įtariamojo (kaltinamojo) minimalių teisių. *Green paper from the Commission Procedural safeguards for Suspect and Defendants in Criminal Proceedings throughout the European Union*. [interaktyvus] Commission of the European Communities. Brussels. 19.2.2003. Com (2003) 75 final. [žiūrėta 2009-05-01] <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_007Sen01.pdf>

europėizacijos procesas Lietuvoje prasidėjęs neseniai ir mokslinio įvertinimo dar laukia, tačiau kitų Europos šalių konstitucinė jurisprudencija⁴⁶⁹, taip pat moksliniai tyrimai⁴⁷⁰ leidžia prognozuoti, kad ir Europos Sąjungos aktų konstitucingumas gali būti kvestionuojamas, kaip ir iškreipiantis ES akto esmę arba pernelyg „uolus“ nacionalinės teisės suderinimas su ES teise⁴⁷¹.

Baudžiamojo proceso paskirtis – žmogaus teisių ir visuomenės bei valstybės interesų gynyba

Kaip jau minėta, anksčiau baudžiamojo proceso paskirties turinys iš esmės priklausė nuo to, kuria teorija (teoriniu modeliu) vadovavosi konkrečios valstybės konkretaus baudžiamojo proceso įstatymo leidėjai (ir jo kūrėjai). Nors istoriškai susiklosčiusio baudžiamojo proceso modelio įtaka šiuolaikinei baudžiamojo proceso teisei išlieka⁴⁷², nepaisant pastebimos skirtingais modeliais grįstų baudžiamojo proceso sistemų konvergencijos⁴⁷³, tačiau šiuo metu modernaus baudžiamojo proceso paskirties suvokimą ir aiškinimą iš esmės lemia Konstitucijos ir tarptautinių žmogaus teisių standartų imperatyvai.

Apskritai baudžiamojo proceso teisės paskirtis – tai įstatymo leidėjo suformuluotas siekis, kurį turi padėti įgyvendinti baudžiamojo proceso teisė. Įstatymų leidėjas pasirenka, ar ją suformuluoti baudžiamojo proceso įstatyme *expressis verbis*⁴⁷⁴, ar baudžiamojo proceso paskirtį leisti „surasti“ mokslinin-

⁴⁶⁹ Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimas – Europos arešto byla. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2006, 2:195–229; Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 2005 m. balandžio 27 d. nutarimo P 1/05 santrauka. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2006, 2: 230–237.

⁴⁷⁰ Kūris, E., Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos, p. 669–704.

⁴⁷¹ Abramavičius, A., p. 539–541.

⁴⁷² Шейфер, С. А. Куда движется Российское судорпоизводство (Размышление по поводу векторов развития уголовно- процессуального законодательства). *Государство и право*, 2007, 1:34.

⁴⁷³ Trechsel, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford university press, 2005, p. 5.

⁴⁷⁴ Paprastai pirmuose baudžiamojo proceso įstatymo straipsniuose formuluojami baudžiamojo proceso uždaviniai: pvz., *Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia*, article 2. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-04-27] <http://www.parliament.am/law_docs/010998HO248eng.pdf?lang=eng>; *Criminal Procedure Code of the Republic of Bulgaria*, 1 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-04-27] <http://www.mjeli.government.bg/Npk/docs/CRIMINAL_PROCE_DURE_CODE.pdf> arba baudžiamojo proceso kodekso uždaviniai, pvz., *Texas statutes. Code of Criminal Procedure*, 1.03 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-04-27] <<http://tlo2.tlc.state.tx.us/statutes/cr.toc.htm>>

kams ir jurisprudencijai, baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinant tik pagrindines proceso nuostatas⁴⁷⁵, arba iš viso neskiriant atskirų įstatymo straipsnių jokioms bendroms nuostatoms⁴⁷⁶, o tai labiau būdinga senosios demokratijos Europos šalių baudžiamojo proceso reguliavimui.

1999 m. paskelbto Baudžiamojo proceso kodekso projekto 1 straipsnyje buvo numatyta, kad „baudžiamojo proceso paskirtis yra greitai ir išsamiai išaiškinti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaudžiamas ir niekas nekaltas nebūtų nuteisiamas“⁴⁷⁷. Nenuostabu, kad projekto autoriai atsisakė įstatyme vardyti jau iki tol teisinėje visuomenėje kritikuotų vadinamųjų „netiesioginių“ uždavinių, tačiau iš esmės baudžiamojo proceso paskirtimi buvo pavadinti ir sovietiniame kodekse buvę „tiesioginiai“ baudžiamojo proceso uždaviniai. Projekto svarstymo ir priėmimo metu daug jo nuostatų keitėsi, tarp jų ir baudžiamojo proceso paskirties formulavimas. Galiojančio baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnyje numatyta, kad „Baudžiamojo proceso paskirtis yra *ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus* (išskirta R. A.) greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas“⁴⁷⁸. Nors įstatymų leidėjas

⁴⁷⁵ Pvz., *Criminal Procedure Code of the Republic of France* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-04-27] <<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=34&r=3883>>

⁴⁷⁶ Pvz., *Criminal Procedure Code of the Republic of German* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-04-27] <<http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StPO.htm#I>>

⁴⁷⁷ Lietuvos baudžiamojo proceso kodeksas. Projektas. *Teisės problemos*. 1999, 3:44.

⁴⁷⁸ Konkretizuoti baudžiamojo proceso uždaviniai taip pat reikalauja atskiros analizės. Nors 1 straipsnio analizė leistų teigti, jog įstatymo leidėjo siekis yra kiekvienoje baudžiamojoje byloje „tinkamai pritaikyti įstatymą (kas nekelia abejonių), kad kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaudžiamas ir niekas nekaltas nebūtų nuteisiamas“, tačiau to paties kodekso normos, nepaisant 1 str. apibrėžtos baudžiamojo proceso paskirties ir uždavinių, leidžia reaguoti į baudžiamuosius konfliktus daug įvairesniais būdais (formomis): nutraukti bylas ir ikiteisminio tyrimo metu, ir nuosprendžiu teisme, taikyti priverčiamąsias medicinos priemones ir kt.

šiam sakinyje, atrodytų, kardinaliai nieko nepakeitė, vis dėlto, analizuojant sakinio struktūrą, manytina, kad baudžiamojo proceso paskirtis turėtų būti suvokiama kaip žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, visuomenės ir valstybės interesų gynyba. Savo ruožtu teisių ir teisėtų interesų apsauga bei gynyba teisinėje valstybėje galima tik paisant pamatinių teisinės valstybės principų, kurie yra daugiau ar mažiau detalai atskleisti konstitucinėje jurisprudencijoje ir numato teisingą (sąžiningą) baudžiamąjį procesą.

Tačiau lingvistinis baudžiamojo proceso paskirties turinio aiškinimas šiuo atveju gali būti nepakankamas, ir diskusijos dėl modernaus baudžiamojo proceso paskirties vėl gali grįžti į jau minėtą diskursą: kuris iš išvardytų paskirties aspektų yra svarbiausias ir determinuojantis kitus, taip pat svarbius, proceso paskirties aspektus. Šiuo atveju tenka bent trumpai grįžti prie Konstitucijos reikalavimų baudžiamajam procesui.

Konstitucija visiems ir kiekvienam garantuoja prigimtines žmogaus teises (Konstitucijos 18 straipsnis). Tai yra esminis Konstitucijos ir jos pagrindu kuriamos konstitucinės tvarkos, konstitucingumo principas: valstybė įpareigota ginti ir saugoti žmogaus prigimtines teises⁴⁷⁹. Valstybės konstitucinė priedermė – teisėtomis priemonėmis užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą, įgyvendinti konstitucinėmis vertybėmis grindžiamą teisinę tvarką⁴⁸⁰. Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis numato tai, kad valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą, *inter alia*, nuo nusikaltamų kėsinių. Užtikrinti kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą nuo nusikaltimų – valstybės priedermė ir vienas iš jos prioritetinių uždavinių, nes nusikaltimais ne tik yra pažeidžiamos asmens teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir ginamos vertybės, bet ir daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuome-

⁴⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties baismės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.

⁴⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

nės gyvenimo pagrindus.⁴⁸¹ Baudžiamojo proceso normomis siekiama sudaryti sąlygas teisėtomis priemonėmis ginti visuomenę nuo nusikalstamų veikų.⁴⁸²

Valstybei ne tik draudžiama pažeisti žmogaus teises, bet ji privalo imtis pozityvių veiksmų, kurie užtikrintų žmogui veiksmingą galimybę įgyvendinti savo teises ir naudotis konstitucinėmis garantijomis tiek, kiek jis nepažeidžia Konstitucijos bei įstatymų ir nevaržo kitų žmonių teisių ir laisvių (Konstitucijos 5 str. 2 ir 3 d., 6 str. 2 d., 18 str., 28 str.). Taigi esminis baudžiamojo proceso paskirties suvokimo poslinkis yra tas, kad baudžiamojo proceso paskirtis apibrėžiama kaip žmogaus teisių ir laisvių bei visuomenės ir valstybės interesų gynimas. Pagal Konstituciją baudžiamasis procesas turi būti tinkamas ir pakankamas užtikrinti kiekvienos jame įgyvendinamos ar ribojamos žmogaus teisės ir procesinės garantijos turinį, t. y. ne tik garantuoti, kad jis nebus paneigtas ar iškreiptas, bet detalizuotu reglamentavimu padėti pasiekti atitinkamoje Konstitucijos nuostatoje įtvirtintą materialųjį rezultatą⁴⁸³. Reguluojant baudžiamojo proceso srityje susiklostančius santykius, nedera pamiršti, kad žmogaus teisės turinio esmė paneigiama, jei tam tikra teisė apribojama tiek, kad jos įgyvendinti pasidaro neįmanoma, arba jeigu teisė suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas, arba jei neužtikrinamas jos teisinis gynimas⁴⁸⁴, kita vertus, baudžiamojo proceso teisinis reglamentavimas neturi sudaryti prielaidų baudžiamojo proceso dalyviams piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis⁴⁸⁵.

Įvertinus tai, kad reformuotas baudžiamasis procesas atsirado kaip būtinybės apsaugoti kaltinamąjį realizavimo forma⁴⁸⁶, jis iki šiol apibrėžiamas kaip

⁴⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.

⁴⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 15-402.

⁴⁸³ Merkevičius, R., p. 77.

⁴⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 36-915.

⁴⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

⁴⁸⁶ Фойницкий, И. Я., с. 25–34.

teisės sritis, kurioje ypač ryškus dviejų priešingų interesų grupių konfliktas: visuomenės – išaiškinti ir teisingai nubausti nusikaltimus padariusius asmenis bei asmens (įtariamojo) – apginti prigimtinių teisių neliečiamumą⁴⁸⁷. Taigi ilgą laiką ši formuluotė buvo interpretuojama kaip baudžiamosios justicijos sistemos pareiga ginti įtariamojo (kaltinamojo) teises. Tai galėjo lemti XX a. viduryje priimtos tarptautinės sutartys, kuriose daugiausia dėmesio buvo skiriama būtent įtariamojo (kaltinamojo) teisėms įtvirtinti, taip pat gausi EŽTT teismo praktika, taikant ŽTK 5 ir 6 straipsnius⁴⁸⁸, iš esmės daugiausia skirtus įtariamojo (kaltinamojo) teisėms užtikrinti. Įtariamojo (kaltinamojo) teisių gynyba⁴⁸⁹ kaip baudžiamąjo proceso paskirties elementas visiškai nekelia abejonių, tačiau sąvoka „asmens teisių gynyba“ savo turiniu yra kur kas platesnė. Ji turi būti suprantama kaip visų žmonių, kurie tampa baudžiamąjo proceso teisės reguliuojamų santykių dalyviais, teisių apsauga, visų pirma nukentėjusiųjų⁴⁹⁰, taip pat liudytojų⁴⁹¹ ir kitų asmenų, dalyvaujančių baudžiamajame procese.

Baudžiamasis procesas paprastai pradedamas dėl galimų pažeistų žmogaus (nukentėjusiojo) teisių ar valstybės interesų (procesas *in rem*), vėliau procesas gali tapti procesu prieš tam tikrą žmogų (įtariamąjį, kaltinamąjį) (procesas *in personam*) ir jį, kartais net prieš jų valią, yra įtraukiami ir kiti žmonės (pvz., liudytojai), todėl būtina kalbėti apie visų proceso dalyvių teisių apsaugą bei gynybą, taip pat apie valstybės ir visuomenės teisėtų interesų apsaugą kaip neatsiejamus baudžiamąjo proceso paskirties elementus. Šią poziciją patvirtina ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, savo jurisprudencijoje ne kartą konstatavęs iš Konstitucijos kylančius imperatyvus, apibrėžiančius baudžiamąjo proceso paskirtį bei baudžiamąjo proceso priedermę ginti ne tik įtariamojo, bet ir kitų proceso dalyvių teises ir interesus. Bau-

⁴⁸⁷ Trechsel, S. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford university press. 2005, p. 4, 7; Goda, G. Procesinė prievarta baudžiamajame persekiojime ir žmogaus teisės. *Žmogaus teisių problema baudžiamąjoje teisėje ir baudžiamajame procese*. Vilnius, 1995, p. 22.

⁴⁸⁸ Trechsel, S., p. 13–561.

⁴⁸⁹ Pl. Merkevičius, R., p. 11–657, Gušauskienė, M., p. 12–136.

⁴⁹⁰ Wemmers, J. A., *Procedural Justice and Dutch Victim Policy*. *Law & Policy*. 1998, Vol. 20, No. 1, January: 73.

⁴⁹¹ Pl. apie liudytojo saugios būties ir teisių bei teisėtų interesų užtikrinimą baudžiamajame procese žr. Jurka, R., p. 55–240; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 80-2423.

džiamojo proceso santykiai įstatymu turi būti reguliuojami taip, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, teisingai nubausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis (ar kitaip pagal įstatymą išspręsti jų baudžiamosios atsakomybės klausimą), taip pat teisinės prielaidos užtikrinti, kad niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Būtina siekti, kad būtų užtikrinta nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų teisių apsauga, taip pat kad nebūtų nepagrįstai suvaržytos asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, teisės⁴⁹². Kitoje byloje Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad apskundimo apeliacine tvarka instituto paskirtis yra ne tik teisinės atsakomybės patraukto asmens (nuteistojo) teisių, bet ir kitų asmenų, *inter alia*, nukentėjusiojo, teisių ir teisėtų interesų, taip pat viešojo intereso, valstybės teisinės tvarkos gynimas ir apsauga⁴⁹³.

Pastaraisiais metais ir tradicinė baudžiamoji paradigma yra papildoma atkuriamojo teisingumo modelio elementais⁴⁹⁴, kurie savo ruožtu lemia ir besikeičiantį baudžiamojo proceso paskirties suvokimą. Nukentėjusiųjų poreikių tenkinimas ir interesų apsauga kaip pagrindinė baudžiamosios justicijos funkcija nurodoma rekomendacinę reikšmę turinčiuose tarptautiniuose dokumentuose⁴⁹⁵, Europos Sąjungos Tarybos pagrindų sprendime pabrėžiama, jog kiekviena valstybė narė užtikrina, kad nukentėjusiesiems priklausytų realus ir prideramas vaidmuo jos baudžiamosios teisės sistemoje <...> ir pripažįs-

⁴⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

⁴⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 425 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 11-388.

⁴⁹⁴ Doak, J. Victims' Rights in Criminal trials: prospects for participation. *Journal of law and society*. June 2005, vol. 32, Number 2, p. 315.

⁴⁹⁵ Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R(85)11 valstybėms narėms „Dėl nukentėjusiojo padėties baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese (Ministrų komiteto priimta 1985 m. birželio 28 d. 387-ame ministrų atstovų susitikime). Jurka, R., Melničenko, S., Randakevičienė, I. *Pagrindinės Europos tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius, 2006, p. 45; Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R(87)21 valstybėms narėms „Dėl pagalbos nukentėjusiesiems ir viktimizacijos prevencijos“ (Ministrų komiteto priimta 1987 m. rugsėjo 17 d. 410-ame ministrų atstovų susitikime). Jurka, R., Melničenko, S., Randakevičienė, I. *Pagrindinės Europos tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius, 2006, p. 78–83; Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. REC (2006) 8 valstybėms narėms „Dėl pagalbos nukentėjusiesiems nuo nusikaltimų“ (Ministrų komiteto priimta 2006 m. birželio 14 d. 967-ame ministrų atstovų susitikime). Jurka, R., Melničenko, S., Randakevičienė, I. *Pagrindinės Europos tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius, 2006, p. 264–287.

ta nukentėjusiųjų teises ir teisėtus interesus, ypač susijusius su baudžiamosios bylos nagrinėjimu (2 str. 1 d.), nors ir neprivalo užtikrinti, kad nukentėjusieji būtų traktuojami kaip lygiaverčiai proceso dalyviai⁴⁹⁶. Neseniai įsigaliojusių baudžiamojo proceso kodeksų pirmuosiuose straipsniuose, be abejo, akcentuojama įtariamojo (kaltinamojo) teisių apsauga, užtikrinant jam teisingą procesą, taip pat pabrėžiama, jog baudžiamojo proceso uždavinys yra užtikrinti, kad nė vienas nekaltas nebūtų nuteistas, o kaltieji – nubausti pagal įstatymus⁴⁹⁷, tačiau įstatymų leidėjas, įtvirtindamas baudžiamojo proceso uždavinius nurodo ir nukentėjusiojo teisių gynybą⁴⁹⁸. Nusikalstama veika kėsinama si į baudžiamojo įstatymo saugomas didžiausias vertybes⁴⁹⁹: teisinius gėrius, kurie „priklauso“ visuomenei ar valstybei ir konkrečiam žmogui svarbius gėrius. Nusikalstamos veikos pažeidžia tiek privatų, tiek viešąjį interesą, todėl valstybės institucijos bei pareigūnai įpareigoti kiekvienu atveju vykdyti baudžiamąjį persekiojimą: t. y. ir ginti konkrečią auką, ir garantuoti visuomenės saugumą, ir saugoti valstybės interesus (BPK 2 str.). Reikia pažymėti, kad net pripažinus, jog nukentėjusiojo teisių gynyba yra vienas iš baudžiamojo proceso paskirties elementų, ji gali būti įgyvendinama tik tinkamai reglamentuojant jo procesines teises ir sudarant sąlygas jas įgyvendinti. Nors Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą, taip pat įstatymuose turi būti užtikrintas realus pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gyny-

⁴⁹⁶ Tarybos pagrindų sprendimas dėl aukų padėties baudžiamajame procese [Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA)]. [2001] OL L 082, 22/03/2001 p. 0001-0004

⁴⁹⁷ *Criminal Procedure Code of the Republic of Serbia*. [interaktyvus]. Official Gazette of the Republic of Serbia. No. 46/2006. [žiūrėta 2009-04-27]. <http://www.osce.org/documents/srb/2007/04/24175_en.pdf>; *Criminal Procedure Code of the Republic of Macedonia*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-04-27]. <<http://www.mlrc.org.mk/law/CriminalProcedureCode.htm>>; *Criminal Procedure Code of the Republic of Romania*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-04-27]. <http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/romania_criminal_procedure_code.pdf>

⁴⁹⁸ Рыжаков, А. П. *Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. Москва, 2002, с. 28; *Criminal Procedure Code of the Republic of Poland*, 2 str. 3 p. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-04-27]. <http://www.era.int/domains/corpus-juris/public_pdf/polish_ccp.pdf>

⁴⁹⁹ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai*. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2006, p. 120.

mas⁵⁰⁰, deja, kaip rodo įvairūs teoriniai ir empiriniai tyrimai, šioje srityje apstu problemų: nuo reglamentavimo spragų iki nukentėjusiojo realių galimybių pasinaudoti visomis jam suteiktomis teisėmis, pvz., teise gauti kompensaciją ar pasinaudoti nemokama teisine pagalba⁵⁰¹. Atskiras klausimas yra rungimosi proceso modelį tradiciškai pasirinkusių šalių požiūris į galimą baudžiamojo proceso paskirties elementą – nukentėjusiojo interesų gynybą. Į dvinarę baudžiamojo proceso schemą: kaltinamasis ir valstybė – sunkiai telpa trečia šalis, ginanti privatų interesą. Tuo labiau kad šioje sistemoje pagrindine baudžiamojo proceso funkcija vis dėlto pripažįstamas kaltininko nubaudimas ir nekaltosios išteisinimas.⁵⁰²

Platesnis baudžiamojo proceso paskirties interpretavimas nepaneigia tradicinių (tiesioginių) baudžiamojo proceso uždavinių. Siekiant įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį, būtina išaiškinti nusikalstamą veiką ir tinkamai pritaikyti įstatymą, sprendžiant baudžiamąjį konfliktą. Deja, dėl straipsnio apimties problematika, susijusi su tiesos paieška baudžiamajame procese, taip pat su baudžiamojo proceso diversifikacijos tendencija, nebūs nagrinėjama.

Apibendrinant reikėtų dar kartą atkreipti dėmesį į kelis baudžiamojo proceso paskirties suvokimo ir aiškinimo svarbos aspektus.

Baudžiamojo proceso paskirties suvokimas lemia įstatymo leidėjo pasirinkimą, kokiais principais bus grįstas pozityvus baudžiamasis procesas ir kokių procedūrų laikantis bus siekiama įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį. Baudžiamojo proceso paskirties aiškinimas gali lemti atskirų baudžiamojo proceso institutų tikslų suvokimą ir atitinkamą baudžiamojo proceso normų taikymo praktikos formavimą.

⁵⁰⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtai kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 54-1588.

⁵⁰¹ Шейфер, С. А., p. 35–36; Ancelis, P. Dėmesingumas nusikaltimo aukai kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę. *Jurisprudencija*. 2000, 15(7):153–160; Ancelis, P. Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams. *Jurisprudencija*. 2003, 49(41):97–104; Uscila, R. Nusikaltimų aukų teisių įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas. *Teisės problemos*. 2004, 4(46): 28–142; Uscila R. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje: padėties vertinimas. *Jurisprudencija*. 2004, 59(51):16–25; Uscila R. Socialinių ir teisinių paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminiai aspektai. *Pedagogika*. 2007, 87:149–155.

⁵⁰² Doak, J., p. 295.

Nors baudžiamojo proceso paskirties suvokimas ir interpretavimas yra veikiamas šalies teisės tradicijos, tačiau pagrindiniais kriterijais nustatyti baudžiamojo proceso paskirties turinį laikytina Konstitucija ir iš jos kylantys imperatyvai, be to, žmogaus teisės, įtvirtintos ir pripažintos tarptautiniuose aktuose, taip pat ir Europos Sąjungos teisėje.

Konstitucijos nuostatų, konstitucinės jurisprudencijos ir baudžiamojo proceso doktrinos analizė leidžia teigti, jog Konstitucija įpareigoja įstatymų leidėją reguliuojant baudžiamojo proceso santykius nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintos visų baudžiamojo proceso dalyvių teisės: procesas turi būti toks, kad būtų užtikrinta veiksminga asmens, nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos, teisių apsauga ir kad toks asmuo galėtų naudotis visomis iš Konstitucijos kylančiomis teisėmis. Baudžiamasis procesas turi būti ir toks, kad nebūtų pažeistos ir asmens, įtariamo (kaltinamo) padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės ir garantuotos kitų proceso dalyvių teisės. Tokiu būdu bus užtikrinami ir visuomenės bei valstybės interesai, ginami baudžiamojo proceso metu.